

TÓZSA-RIGÓ ATTILA

A SZŐLŐ, A BOR ÉS A VÁROS

*Borértékesítés a 16. századi Pozsony költségvetésében*¹

A kora újkori ember életében jelentős szerepet töltött be a szőlőtermesztés és a bortermelés. Mindennek fényében nem meglepő, hogy a szőlőtermő térségben elhelyezkedő Pozsony számára is kiemelkedő jelentőséggel bírt a szőlő és a bor. A rendelkezésre álló adatokból arra következtethetünk, hogy a 16–17. században a városi polgárok többsége valamilyen módon kötődött a szőlőtermesztéshez és a bortermeléshez. Az ingatlan tulajdonlási viszonyokban, az ingatlanforgalomban, illetve a polgárok által követett befektetési stratégiákban is jelentős szerepet töltöttek be a szőlők.² A szőlőtulajdonosokhoz hozzá kell még számítanunk azt a réteget, amely bár nem rendelkezett ilyen gazdasági ingatlanokkal, mégis alkalmazott munkaerőként részben vagy egészében a szőlőkben végzett munkákból tartotta fenn magát, vagy más módon kapcsolódott a bor termeléséhez és/vagy értékesítéséhez. Gondolhatunk itt többek között a vincellérekre, kapásokra, fuvarosokra, vagy olyan kézművesekre, akik a bortermeléshez elengedhetetlen eszközöket állították elő. Az értékesítési oldalon pedig számos olyan kereskedőt találunk a városban, akik borkivitelre, főként északnyugati irányú (Morva- és Csehországba, illetve Sziléziába irányuló) exportra specializálódtak. Összességében tehát a városi lakosság az 50%-ot jócskán meghaladó arányban volt szoros kapcsolatban a vizsgált termelési szférával.

A szőlőtermesztésnek és a bortermelésnek a város gazdasági életében betöltött kiemelkedő szerepéből adódott, hogy a városháztartásban is megjelent ez a termelési ág, sőt látni fogjuk, hogy korszakunkban egyre jelentősebb szerepet képviselt a város pénzügyi egyenlegében. Jelen tanulmányban a szőlőnek és a bornak a városháztartásban képviselt szerepét vizsgálom a Pozsony városi számadáskönyvek vonatkozó információcsoportjai alapján.³ A városi számadáskönyvek rendkívül sokrétű elemzési lehetőségeket kínálnak. A forrástípusban rejlő lehetőségekre a közelmúltban egy tanulmánykötet is felhívta

1 Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00622/21/2) támogatásával készült.

2 Erre szolgál többek között bizonyítékként, hogy az 1529 és 1557 között született 388 pozsonyi végrendeletben 276 testáló legalább 785 szőlőről, vagy szőlőrésről rendelkezik és összesen mintegy 223 dűlőnévről tesz említést. Tózsá-Rigó 2009. 35. p.

3 AMB MmB K.

a figyelmet.⁴ A forrás jellegéből adódóan a várostörténet számos részterülete számára szolgál széles információs bázissal. Az egyes adatsorokat a közelmúltban magam is több tanulmányban vizsgáltam.⁵

A pozsonyi forrásokat több aspektusból fogom elemezni. Bevételi oldalon – témánk szempontjából – a legfontosabb tétel az ún. borpénz, a *Weingeld*, amely a városi boreladásból származott. A tanulmánynak az 1526-tól 1606-ig terjedő időbeli keretei lehetőséget adnak a hosszú távú tendenciák elemzésére. A borpénz nominális vizsgálata pregnáns emelkedési tendenciát mutat. Amint azt a részletes elemzések során látni fogjuk, az 1520-as évek 150–160 fontdénáros bevételeihez képest a század utolsó két évtizedében és a századfordulón már 4500–5500 fontdénáros borpénzek lesznek jellemzőek.

A borhaszon nominális értékeinek elemzése mellett fontos kérdésként tehető fel a forrással szemben, hogy ez a bevételtípus milyen szerepet játszott a város költségvetési egyenlegében.

A borpénz elemzése számos további kérdéskör vizsgálatát teszi lehetővé. A bejegyzésekben gyakran kitérnek a bor minőségi mutatóira, illetve arra, hogy honnan származott az eladott ital. Itt látni fogjuk, hogy a város a saját szőlőiben megtermelt bor mellett gyakran vásárolt kereskedőktől, vagy más olyan személyektől, akiknek volt eladásra szánt bora. A másik oldalon pedig az vizsgálható, hogyan került értékesítésre a „hegy leve”. Az egyik kézenfekvő eladási forma a kis tételben történő értékesítés, azaz a borkimérés volt. Amint azt látni fogjuk, Pozsony nagy tételben is adott el bort különböző gazdasági szereplőknek, katonáknak, vagy akár az udvar tagjainak is, a bevételek egy része tehát a kimérés mellett ebből a forgalomból származott.

A borbevétel fent említett drasztikus növekedése újabb fontos kérdéseket vet föl. Ezek közül központi jelentőséggel bír, hogy mire vezethető vissza a borpénz változási tendenciája. Kézenfekvő módon lehet elemezni a bor árának változását, valamint a kereslet-növekedés okait. A másik háttérjelenség a városi szőlők gyarapodása. Az árváltozás könnyen kikövetkeztethető a számadáskönyvekből. A szőlők méretéről viszont csak áttételesen vannak információink, mégpedig azon keresztül, hogy a város mennyit költött évente a szőlőskertjei fenntartására, a szőlők megművelésére, vagy a termés betakarítására. Mindenesetre a vizsgált időbeli keretek lehetőséget nyújtanak arra, hogy követni tudjuk a városi szőlőbirtoklásban bekövetkező változásokat.

4 A kötet tanulmányai közül ld. leginkább: KENYERES 2019.

5 TÓZSA-RIGÓ 2011., TÓZSA-RIGÓ 2012., TÓZSA-RIGÓ 2014., TÓZSA-RIGÓ 2020.

Az eladott bor mennyiségének növekedése mellett fontos fogyasztás- és ártörténeti adalékokat is nyerünk a forrásból. Ezeken túl közvetve a városi kezelésben lévő pincékről, valamint általában a városi borkimérésekről is értesülünk.

A városi borértékesítés a borpénz tükrében

A borbevételek tételes elemzése előtt érdemes röviden bemutatni a vizsgált forrást. A pozsonyi kamarás számadásait tartalmazó városkönyvek az 1430-as évektől maradtak fenn, többé-kevésbé folyamatosan. A kutatás számára kiemelt jelentőséggel bír, hogy rendkívül széles információs bázist kínáló forráscsoporttal dolgozhatunk. A számadáskönyvekben részletes évenkénti kimutatások szerepelnek, amelyek a város bevételeit és kiadásait foglalják magukban. Az elemzett információs csoportokról később közölt ábrák értelmezéséhez ki kell térnünk néhány módszertani információra. A 16. század első felében a pozsonyi kamarások még a hivatali év alapján tettek jelentést a költségvetésről. A hivatali évet a bíró, a polgármester és az esküdt tanácsosok megválasztása szabta meg. Ez minden évben Szent György napjára esett. A korszak első felében tehát április 24-től a következő év Szent György napjáig tartott egy költségvetési év. Ezekben az években két évszám jelöli az aktuális hivatali évet. 1562-től új szisztémára tért át a városi adminisztráció. Az 1562-es év első fele még az 1561-es év április utáni időszakával egy kötetben szerepel, 1562-nek az április utáni időszakát viszont már különálló kötetben jegyezték le. A következő évtől, 1563-tól pedig már a naptári év szabta meg a költségvetési időszakot. Ekkortól tehát januártól az év végéig terjedő időszakról készített jelentést a kamarás. Az új rendszer a pénzügyi adatok vizsgálatánál egyszerűsítette a helyzetet. A változó könyvelési rend megjelenik majd az adatsorok ábrázolásánál.

A korszakból nem maradt fenn minden évből számadáskönyv, illetve néhány esztendőben csak hiányosan vezették az adatokat, továbbá vannak olyan könyvek, amelyekben a vonatkozó adatok – sérülés, vagy egyéb okok miatt – nem értékelhetők egyértelműen. Végül az utolsó évtized forrásait csak korlátozottan volt alkalmam vizsgálni. Összességében még így is kiterjedt forrásbázissal szolgálnak az elemzés alá vont városkönyvek. A vizsgált nyolcvan éves periódus 68 évéből maradtak fenn használható adatsorok. A hiányzó évek: 1538–1539; 1570; 1583–1584; 1593; 1604. Hiányos évek: 1529(–1530), 1562, 1601–1605.

A borbevételek elemzése során elsődleges kérdésként az merül fel, hogy honnan tett szert a város eladható készletekre. A forrás leggyakoribb vonatkozó kifejezése a *Stat pau wein*, vagy röviden *pauwein* (másként *Bauwein*). Ebben a kontextusban a *Stadt pau wein* nagy valószínűséggel a város saját tulajdonú szőlőiből származó bort jelenti (*aus eigenem Anbau* – saját művelésből/termés-

ből).⁶ Az értelmezés alátámasztására szolgálnak azok a gyakori megjegyzések, melyekben a *Stat pau wein* kifejezés mellett megjelölik, hogy melyik dűlőből származott az aktuális italkészlet. Ezek a dűlők pedig jól beazonosíthatók a számadáskönyveknek a városi szőlőkre költött tételeinél, ahol is a dűlőneveket viszonylag pontosan közölték.

A város más módon is szert tett még eladható borra. A korábbi korszakok örökségeként a szőlőt művelő polgárok a városi hatóságoktól művelésre átengedett szőlőterületekért pénzben vagy terményben fizettek járandóságot. Gyakorlati szempontból a gazdapolgárok számára sokkal előnyösebb volt, ha a megtermelt borban fizettek a városnak, utóbbi pedig az így befolyt bort is értékesíthette. Nagy valószínűséggel az ilyen készletekre utalnak a forrásban szereplő *bergwein*, *perigreicht wein* kifejezések.⁷ Feltűnő viszont, hogy ezek a kifejezések szinte csak a vizsgált korszak első felében jelennek meg, a század derekától nem, vagy csak elvétve fordulnak elő. Végül a városnak volt még egy forrása. Pozsony már a korábbi időszakokban megvásárolta nemesi uraiktól a környék falvait. Így jutott a város birtokába többek között Sellendorf, Lamacs (a későbbi Blumenau), Vereknye (Fratendorf), Dornik és a beszédes nevű Szőlős község.⁸

Az előző típusnál is jelentősebbnek tűnik a tizedbor szerepe. A város – tizedbérlet keretében – már a 15. századtól beszedte a szőlősgazdák bortermeléséből a tizedrészes szolgáltatást. Ennek mértékét a városkapitány vezetésével felállított bizottság állapította meg.⁹ A tized egyházi eredetére utalhatnak azok a gyakori megnevezések, amelyek *Pfarweinként*, esetleg *kirchweinként* jelölnek meg tételeket a borpénz részletezése során.

Végül a városi borértékesítés jelentőségét mutatja, hogy a magisztrátus a fenti borkészleteken felül a vizsgált időszakban szinte minden évben vásárolt bort kereskedőktől. A beszerzések során nem csak pozsonyi polgároktól vettek bort, hanem, amint azt látni fogjuk, igen gyakran a környező kisebb, bortermelő települések (Récse, Szentgyörgy stb.) gazdáitól is vásároltak, de az sem volt ritka eset, hogy távolabbról, leginkább például Sopron környékéről szereztek be nagyobb mennyiséget.

A borbevételek következő kérdése, hogy a fenti módokon megszerzett italkészletet hogyan értékesítette a város. Erre két jellemző formát találunk a forrásban. A rendelkezésre álló készletet vagy kis tételben kimérték, vagy na-

6 Szende Katalinnak tartozom köszönettel, hogy segített értelmezni a vonatkozó megnevezéseket.

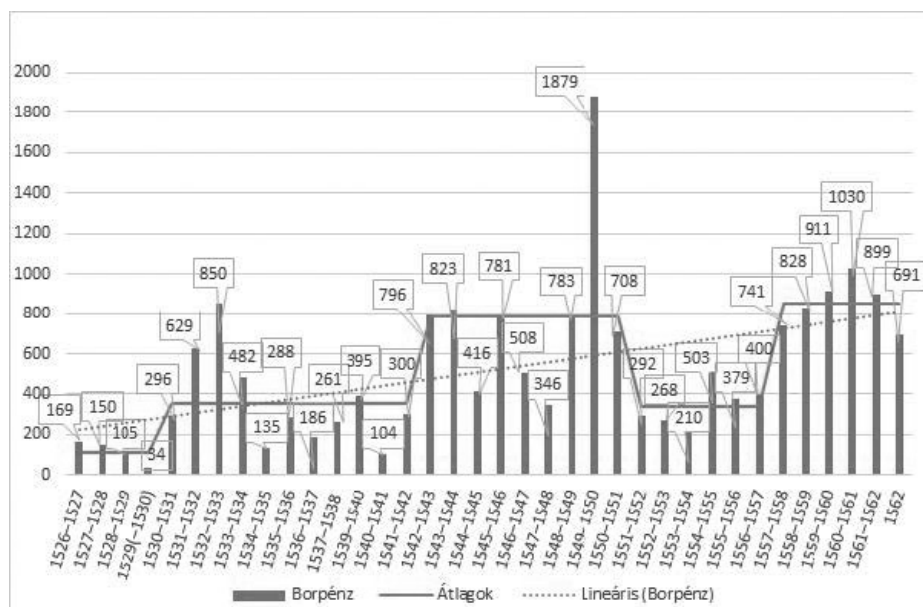
7 ORTVAY 1900. 41. p.

8 ORTVAY 1900. 1–32. p.

9 ORTVAY 1900. 43. p.

gyobb tételekben eladta a kamarás. A borkimérésből és a borkereskedelemből származó bevételek mind a város, mind polgárai számára már a 14. század végén is az egyik legfőbb jövedelemforrásnak számítottak.

A borpénz nominális értékeinek a változását az alábbi két diagram szemlélteti. A jobb áttekinthetőség érdekében két részre osztottam a vizsgált időszakot. A vizualizáció mellett a borbevételekben bekövetkezett tendenciaváltás is indokolja az adatsorok ilyenén módon történő megjelenítését. A hatvanas években ugyanis jelentős emelkedés következett be a városháztartás vizsgált bevételeiben.

1. ábra. A borpénz összege évenkénti bontásban (1526–1562)

Amint az a fenti ábrán is látható, a vizsgált korszak első éveiben még elég szerények voltak a borbevételek. A Mohácsot követő években 100–170 font-dénár közé tehetők a kérdéses tételek.¹⁰ Az egyes hivatali években befolyt

10 1 font = 8 Schilling = 240 dénár. A továbbiakban a városháztartási tételek a könnyebb értelmezhetőség kedvéért – az esetek nagy többségében – fontdénárra kerekítve jelennek meg. Csak indokolt esetben közlöm a schilling- és a dénárértékeket. Baraczka számításai szerint 1 számítási font 1,25 magyar számítási forintnak felelt meg. BARACZKA 1965. 244. p. A számadáskönyvben időnként előfordul egymás mellett a két pénznem. Ezek a szöveghelyek Baraczka számításait igazolják.

összegek mellett, a jobb elemezhetőség érdekében 6–10 éves periódusokban átlagértékeket is ábrázol a diagram, végül a teljes időszakra vonatkozó lineáris trendvonal az első mintegy 45 év általános tendenciáját szemlélteti.

Az első négy éves periódusban az átlagérték mindössze 114,5 fontdénár-ra rúgott. A valós átlag kevéssel magasabb lehetett, ugyanis az 1529–1530-as hivatali évből valójában csak 1529-es adatok maradtak fenn. Ez az év tehát mérsékelten lefelé módosítja az átlagértéket. Mindazonáltal ennek ismeretében is elfogadhatjuk, hogy a korszak elején még meglehetősen alacsonyak voltak a borból befolyt összegek.

A harmincas években jól látható változás következett be a nominális értékekben. Az 1541–1542-ig terjedő időszakban átlagosan 357 fontdénár folyt be bor eladásából. Az 1530–1531-es évben már az előző időszak átlagértékeinek több mint a kétszeresére ugrik a borpénz, majd a következő két évben meredeken emelkedik fölfelé. A borpénznél szereplő bejegyzések nem térnek ki a megváltozott kereslet hátterére, csak annyi látható, hogy a hirtelen megnőtt kereslet kielégítésére ebben az évben szerzett be először a város Pozsonyon kívülről bort. Ilyenkor leginkább récseiektől vásároltak.¹¹ Ebben az évben többször is értékesített a város Bruckban, sőt a Weinviertelben¹² beszerzett italt. Ezen túl vásároltak Ferdinánd fillérmesterétől,¹³ és egy harmincadostól¹⁴ is. Csak sejteni lehet, hogy az eladott mennyiség ilyen ugrásszerű megnövekedésében szerepet játszhattak az 1530-ban és 1532-ben Pozsonyban megrendezett országgyűlések, valamint az a tény is, hogy ezekben az években számos Ferdinánd-párti főméltóság választotta Pozsonyt székhelyéül, illetve ezen túl még diplomaták is gyakran megfordultak a városban. Éppen a számadáskönyvek más bejegyzéseiből tudjuk, hogy 1532 tavaszán pápai, császári és királyi követek tartózkodtak a városban.¹⁵ Az előkelő tisztviselőket általában megvendégelte a város. Ezeket a tételeket gyakran a borvásárlásoknál is feltüntették. Ezek a tisztelgő ajándékok nem növelték a borpénzt, hiszen értelemszerűen nem kért értük pénzt a város, azonban ettől függetlenül a főméltóságok, diplomaták kísérete minden bizonynyal tovább növelte a borfogyasztást. Mindemellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Ferdinánd és Szapolyai közötti harcok miatt megnövekedett a környéken, főként a szomszédos várban állomásozó, vagy a város térségén átvonuló katonaság létszáma. Utóbbi kijelentést támasztja alá többek között az, hogy 1531-ben spanyol tiszteket vendégelt meg a város, 1532-ben pedig a

11 AMB MmB K 81 f. 23–25, 29.

12 AMB MmB K 81 f. 24.

13 AMB MmB K 81 f. 25.

14 AMB MmB K 81 f. 26.

15 TÓZSA-RIGÓ 2020. 111. p.

forrás szerint tirolai csapatok és cseh tisztek állomásoztak Pozsony közelében (nagy valószínűséggel a várban).¹⁶ A két kiugró évet (1531–1533) követő nyolc évben – bár jelentős ingadozásokkal –, de folyamatosan 200–300 fontdénár körül mozogtak az értékek.

Ezt követően újabb jelentős tendenciaváltásnak vagyunk tanúi. Az 1542–1551 közötti időszakban az előző évek átlagának több mint kétszeresére, 782 fontdénárra emelkedik a középérték. Az átlagot erősen pozitív irányban módosítja a kiugró összeget produkáló 1549–1550-es év, azonban ettől függetlenül is a kérdéses időszak öt további évében is az átlag feletti, vagy átlag körüli borpénz gazdagította a város költségvetését. A magyarázatok között a harmincas évek kapcsán már érintett jelenségek itt is joggal sejthetőek a háttérben. Pozsony megnövekedett stratégiai jelentősége éppen az 1542-es évben érzékelhető a legjobban, mikor is az év nyarán a város térségéből indultak el a főváros felé a Habsburg seregek Buda visszafoglalására.

A katonaság borfogyasztására érdekes példa, hogy 1542 nyarán a vödrici külvárosban itáliai katonáknak mértek ki 24 akó bort.¹⁷ A vevőkkel azonban volt némi gond, ugyanis sokan közülük nem akartak fizetni.¹⁸ Ebben az időszakban is gyakran szereztek be bort a városon kívülről. Így 1544-ben Újlaky Ferenc győri püspöktől vásároltak jelentős mennyiséget, 185 akónyt, 14 hordóban.¹⁹ A borkimérés gyakorlati oldaláról is tájékoztat az ügy. A városban négy helyen szétosztva tárolták a bort. A Városházán, az egyik plébániatemplom kertjében, a ferences kolostorban, valamint egy Eisenreich nevű polgár pincéjében. Itt nagy valószínűséggel Sebastian Eisenreichről van szó, aki a korszak egyik leggazdagabb pozsonyi polgára volt, illetve a politikai elitnek is tagja volt (kilenc éven át volt belső tanácsos). Végül a püspöktől vett borból a Városházára is jutott három akónyi, amiből a szöveg szerint borecetet készítettek, nyilván a Városháza konyhájára. 1545-ben vagy 1546-ban az akkori óbudai préposttól, Bornemisza Páltól vettek közel 300 akó „magyar bort” (*ungrisch wein*). A készletet 73 font és 6 schilling nyereséggel adta el a város.²⁰ Emellett a negyvenes

16 TÓZSA-RIGÓ 2020. 114. p.

17 A kimért bormennyiséget általában fuderben, dreilingban, vagy akóban adták meg. Az 1497-es pozsonyi bormérési statútum alapján arra következtethetünk, hogy egy dreiling 24, a fuder pedig 30 pozsonyi akót tett ki. TÓZSA-RIGÓ 2006. 220. p. A pozsonyi akó (*Eimer, emerig, ur[na]*) átszámítva 54,13 liternek felelt meg. BOGDÁN 1991. 145. p.

18 AMB MmB K 95 f. 38.

19 AMB MmB K 98 f. 33. Újlaky korábban pozsonyi prépost (1526–1555), majd királyi titkár, 1533-tól alkancellár, győri püspök (1535–1554), egri püspök (1553–1555) és végül helytartó (1550–1555) volt. MIKÓ-PÁLFFY 2002. 120–121. p.

20 AMB MmB K 99 f. 25.

évek végén gyakran említenek szenci és csukárdi bort (Csukárd Bazin mellett feküdt, ma Vinosady, Szlovákia).²¹

Ezekben az években is találunk példákat tisztelgő ajándékokra, a teljesség igénye nélkül 1542-ben Várday Pál esztergomi érseknek 16 akó, Thurzó Elek országbírónak pedig 22 akó bort küldtek.²² Egy 1548-as bejegyzés bizonyítja, hogy az érsek környezete a tisztelgő ajándékokon túl kereslet-generáló hatással is bírt. Az ügy a borvásárlás szempontjából is érdekes. Az év októberében a város Sopronba küldte a kamarai írnokot kocsikkal. Az úton visszafelé Kis-martonban vásároltak bort, arra készülve, hogy az országgyűlésre Pozsonyba érkezik majd az uralkodó. A mennyiség 33 hordót és 404 soproni akót tett ki. A forrás arra is kitér, hogy mindez 533 pozsonyi akónak felelt meg.²³ A borból egy hordót ajándékba adtak az esztergomi érseknek, emellett azonban egy másik hordót pénzért adtak el a főpapnak.²⁴ Az érseki udvar más szerepben is feltűnik, nevezetesen 1550-ben a pozsonyi kamarás négy hordóban 51 akó bort vett Malatesta érseki titkártól.²⁵

Az 1. ábrán jól látszik, hogy 1549–1550-ben kiugróan magas összeg folyt be az értékesítésből. A számadásokból és az összegek időbeli eloszlásából egyértelműen arra következtethetünk, hogy a Ferdinánd által január 6-ra Pozsonyba összehívott országgyűlés gyakorolt drasztikus felhajtó erőt a boreladásra. Bár nem említik konkrétan az országgyűlést, mégis feltűnő, hogy a teljes évi 1879 fontdénár viszonylag rövid időn belül folyt be a kasszába. Eszerint 1549. december 23-án 294 fontdénárnyi borpénzzel, majd január 20-án 256 fontdénárral, február 27-én további 35 fontdénár haszonnal, végül pedig április 16-án 634 fontdénárral számolt el a kamarás.²⁶ Ez azt jelenti, hogy 1549 december végétől 1550 április közepéig, szűk négy hónap alatt, az országgyűlést megelőző hetekben, illetve a gyűlés alatt 1219 fontdénár, azaz a teljes évi

21 Többek között AMB MmB K 107 f. 44.

22 AMB MmB K 92 f. 42. Várday Pál kincstartó (1517–1519, 1520–1521, 1523–1524), veszprémi püspök (1520–1524), egri püspök (1524–1526), esztergomi érsek (1526–1549), végül (1542-től) királyi helytartó. LACZLAVIK 2014. 18–100. p. Thurzó Elek kincstartó (1522–1523, 1525–1526), tárnokmester (1523–1527), országbíró (1527–1543), majd királyi helytartó (1532–1542). ERDÉLYI 1998.; ERDÉLYI 2005. 19–77. p.

23 Vö. BOGDÁN 1991. 61. p.

24 AMB MmB K 105 f. 41. Megjegyezhető, hogy az érsek mellett köpcsényi, hainburgi, soproni harmincadosoknak és más személyeknek is juttattak borajándékot.

25 AMB MmB K 109 f. 36. Frederico Malatesta. Pálffyánál udvari (magyar királyi) titkárként szerepel. PÁLFFY 2010. 295. p. 1538-tól 1549-ig valóban Várday Pál érsek titkára volt. Utána 1550–1551-ben Újlaky Ferenc helytartó titkára, majd 1552–1556 között már biztosan kancelláriai/magyar királyi titkár. FAZEKAS 2021. 416–418. p. Pálffy Gézának tartozom köszönettel, amiért az utóbbi szakirodalomra felhívta figyelmem.

26 AMB MmB K 107 f. 48.

borbevétel 65%-a folyt be. Azt is tudjuk, hogy az ekkor eladott bort nagy részben, vagy teljes egészében két bécsi borkereskedőtől vásárolták. Sajnos az nem derült ki, hogy a bor honnan származott. Mindenesetre a legnagyobb, 372 akós tétel áprilisban került bejegyzésre. Végül megemlíthető még, hogy az országos méltóságoknak nyújtott ajándékok ekkor sem maradtak el, az uralkodónak két hordó bort adott a város, míg az országgyűlésen részt vevő Oláh Miklós kancellárnak és Niklas Graf zu Salmnak egy-egy nagy (51 akós) hordót küldtek.²⁷

A vizsgált időszakban megnövekedett borpénz háttérében – a Pozsony központiségében bekövetkezett változások mellett – a negyvenes években már más tényezők is szerepet játszottak. A negyvenes évekre jól érzékelhető elmozdulás következett be a kimért bor pintonkénti árában. A húszas-harmincas években még átlagosan 8–12 dénárba került egy pint. 1542–1543-tól érzékelhető az első pregnáns áremelkedés, a negyvenes években már inkább 16–20 dénár között mozgott egy pint bor ára. Az ötvenes évek elején némi mérséklődés figyelhető meg. Az 1542 utáni áremelkedésre és az ezzel együtt (vagy ennek ellenére) tovább növekvő keresletre reagált a városvezetés is. Mint azt később látni fogjuk, a tanács éppen az évtized elején tett szert ugyanis nagyobb számú szőlőre, bár a negyvenes évek végén megint kisszámú szőlőbirtokról tudósít a forrás.

A következő időszak csökkenő tendenciájára eddig még nem sikerült megnyugtató magyarázatot találni. Amint a fenti ábrán is jól látszik, az 1551–1557 közötti években még a harmincas évek középértékét (357) sem érte el a borpénz átlaga (342 fontdénár). Tovább nehezíti a kérdést, hogy ezekben az években újra jelentősen nőtt a városi szőlőállomány, az ötvenes évek közepén 9–11 városi szőlőt említ a forrás. Kézenfekvő feltételezés lenne, hogy ezekben az években rossz volt a termés. A közelmúltban a dunai jégjelenségeken keresztül vizsgáltam Pozsony térségének klímátörténeti viszonyait. A feltárt adatok viszont azt mutatják, hogy az ötvenes években egy enyhébb időszak köszöntött be, amelyet éppen 1557-től váltott egy másfél évtizedes periódus, amelyben zordabb telek voltak jellemzőek.²⁸ Maga a rossz termés sem lenne azonban önmagában kielégítő magyarázat, hiszen amint a korábbiakban is láthattuk, a város gyakran Pozsonyon kívül szerezte be a szükséges mennyiséget.

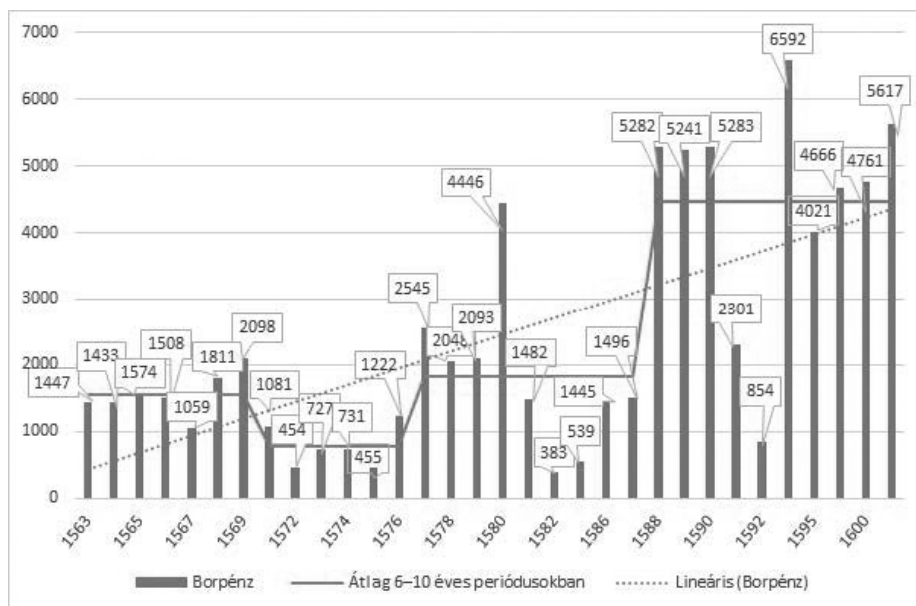
A következő hat évben újabb pregnáns emelkedésnek vagyunk tanúi. Amint azt korábban említettem, az 1562-es kötet valójában nem a teljes évet tartalmazza (május 10-i az első borpénz), így az azévi *Weingeld* mérsékelten lefelé módosítja az időszak átlagát. A középérték még így is 850 fontdénárra rúg,

27 Oláh Miklós királynéi titkár (1526–1542), zágrábi püspök (1543–1548), 1543-tól kancellár, egri püspök (1548–1553), esztergomi érsek (1553–1568). BEKE 1993. 20–21. p.; LUDIKOVÁ 2002. 91. p.

28 TÓZSÁ-RIGÓ 2021. 91–93. p.

tehát még a negyvenes évek felfutásánál is magasabbak az értékek. Fontos továbbá, hogy az 1557–1562 közötti periódusban sokkal kiegyensúlyozottabbak voltak a borbevételek. Amint az 1. sz. ábrán is látszik, ekkor fordult elő első ízben, hogy a borpénz tartósan 800 fontdénár fölött maradt. A városi szőlők száma ekkoriban már folyamatosan tíz fölött volt, sőt 1562-től újra jelentős mértékben nőtt a városi szőlőskertek száma (18). Az árakban is érzékelhető egy újabb elmozdulás, nevezetesen az ötvenes évek második felében már egyre jellemzőbb volt, hogy a kimért bor pintenkénti ára tartósan 18–20 dénár körül mozgott.

A hatvanas évek fennmaradó részében újabb jelentős növekedés figyelhető meg. Korábban láthattuk, hogy a borpénz csak elvétve emelkedett 1000 fontdénár fölé, 1563-tól viszont tartósan 1000 fontdénár fölött maradt, sőt az 1569-ig terjedő években éves átlagban 1561 fontdénárt tett ki a bevétel típus. Egy év kivételével 1400 fontdénár fölött voltak a boreladásból származó összegek, illetve 1568-ban már 1800, 1569-ben pedig 2000 fontdénár fölötti *Weingeld* került be a számadáskönyvbe. A korszak második felének adatait az alábbi diagram szemlélteti.

2. ábra. Borpénz évenkénti bontásban (1563–1606)

A hatvanas évektől egyre gyakrabban fordult elő az az eljárás, melynek keretében a kamarás pontosan megjelölte, hogy melyik városi szőlőből származott az eladott bor. A hatvanas évek eleji magas szőlőszám kisebb ingadozásokkal, de végig jellemző maradt az évtizedben. Ugyanakkor a kimért bor pintonkénti ára is tovább nőtt. Ezekben az években egyre gyakrabban emelkedett 20 dénár/pint fölé, sőt, 1565-ben már inkább a 24 felé közeledett a pintonkénti átlagár. Mindebben óhatatlanul újfent az országgyűlések árfelhajtó erejét (is) láthatjuk. Tudjuk, hogy az említett időszakban négy országos gyűlést is rendeztek a városban.²⁹ Az 1563-as koronázó gyűlést konkrétan meg is említi a forrás. Eszerint nyár közepén (az időpont sajnos nem pontosítható), amikor kihirdették a koronázó gyűlést („*als der Kö[nigliche] M[aiestä]t Maximilian ungrische Crönung ausgeschrieben worden*”), a város 51 £ 4 β értékben vásárolt bort. A későbbi bejegyzések egyértelművé teszik, hogy az éves borpénz nagy része (1003 fontdénár – 69%) – az 1550-es esethez hasonlóan – az országgyűlés idején folyt be. A kiugró 1569-es évben két nagyobb tételcsoportot közül a forrás. A szokásos *Weingeld* fejezetben 1100 fontdénár bevétel szerepel. Ennek közel felét, 505 fontdénár haszonnal az országgyűlés idején – ha hihetünk a szövegnek –, esténként mérték ki („*im Landtag etlich mal die wein zu Nachts abgeloffen*”).³⁰ Ezt követően egy külön fejezetben *Weiner wein so kauft worden* címmel külön részleteznek 998 fontdénár értékű boreladást. Az itt közölt tételeket a már megszokott helyeken mérték ki: a Főtéren álló Zöldszoba épületében, a Városházán, vagy a ferences kolostorral szembeni téren álló *Weitenhof*ban.³¹

A borpénz hat-tíz évenkénti ingadozására már korábban is láttunk példát. A hetvenes években is találkozunk egy olyan rövid időszakkal, amelyben alacsony borpénzek voltak jellemzőek. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy valójában csak négy évben (1572–1575) voltak ténylegesen alacsonyak a borbevételek. A bortermelés mennyiségi (és minőségi) mutatói közismerten erősen kitettek voltak az aktuális időjárási viszonyoknak. Így a hetvenes években bekövetkező bevételzuhanást kézenfekvő lenne a klimatikus viszonyok fent említett változásaira visszavezetni. Az alacsony borbevétel és az esetleges rossz termés közötti összefüggés azonban egyelőre még további kutatásokat igényel.

A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek nagy részében újabb jelentős pozitív trend mutatható ki. Az 1577–1587 közötti átlagérték (1831 fontdénár) minden eddigit felülmúlt. A kérdéses kilenc évből hétben 1400 fontdénár fölé emelkedik az éves borpénz. Az 1580-as év pedig nagyságrendileg nagyobb, 4446 fontdénáros bevételt eredményezett. Az év elején megrendezett pozsonyi

29 PÁLFFY 2010. 291. p.

30 AMB MmB K 137 f. 28.

31 AMB MmB K 137 f. 31–33.

országgyűlésnek (február–március)³² minden bizonnyal itt is megvolt a kereslet-növelő hatása. Mivel ebben az évben sincs konkrét utalás, így megint az éven belüli időbeli eloszlást vizsgálhatjuk. Február és április első fele között 740 fontdénárral számolt el a kamarás.³³ Ez még nem mondható jelentősnek a teljes évi borpénz viszonylatában. Egy későbbi bejegyzésből viszont arról értesülünk, hogy előző év december 26-án egy bazini gazdától 17 hordó bort vásárolt Pozsony, 316 akó mennyiségben és 1086 fontdénár értékben. Ezzel a nagy tétellel minden bizonnyal már a következő év elején megtartott törvénykezési gyűlésre készült a város.³⁴

A vizsgált korszak utolsó periódusában már nem voltak ritkák az 1580-ashoz hasonló borbevételek, sőt az utolsó két évtizedben az átlagérték már 4462 fontdénár volt. Ebben több tényező is szerepet játszhatott. Elsődleges okként említhető, hogy a tizenöt éves háború idején országos tendenciaként tapasztalható volt a háborús időszak jelentős árfelhajtó hatása. Mindehhez hozzájárult, hogy a harcoknak köszönhetően újra megnőtt a katonai jelenlét Pozsony térségében. A pozsonyi adatokban 1589-től már érzékelhető az árak újabb emelkedése. Ezekben az években a város által kimért bor átlagos pintenkénti ára már meghaladta a 24 dénárt. 1591 után pedig még ehhez képest is drasztikus áremelkedés mutatható ki. Ebben az évben már 36 dénárt kellett fizetni egy pintért, 1594–1595-ben pedig már 42 dénárba ugrott fel egy pint pénzbeli értéke. A következő évekből csak töredékes adatok állnak rendelkezésünkre, az árak mérsékelte csökkenése érzékelhető, mindenesetre még mindig a 36 és 42 dénár közötti pintenkénti ár volt a leggyakoribb.

Viszonyításképpen érdemes röviden kitérni arra, hogy a soproni információk korrelálnak-e az eddig vázolt ártörténeti tendenciákkal. A negyvenes évekből csak egy soproni adat ismert, eszerint 1548-ban nyolc dénárba került egy pint.³⁵ Ez az ár Pozsonyban inkább csak a negyvenes évek elejéig volt jellemző. Az ötvenes évek közepétől a hetvenes évek végéig 18–20 dénár között mozgott egy pint ára Sopronban (16, illetve 24 dénár szélső értékekkel). Ez nagyjából megegyezik a Pozsonyban, az ötvenes években tapasztalt árakkal. A hatvanas évek elejétől azonban a Duna menti városban már inkább valamivel 20 dénár feletti átlagos pintenkénti árakat látunk a forrásokban. A hetvenes évek csökkenést mutatnak, 16 dénáros átlagos árral, sőt az évtized elején gyakran még 12 dénár pintenkénti árról értesülünk. Ebben az időszakban tehát Sopronban valamivel drágábban mérték a bort. A nyolcvanas évek második felében korrelálnak

32 PÁLFFY 2010. 292. p.

33 AMB MmB K 154 f. 35–37.

34 AMB MmB K 154 f. 39.

35 DÁNYI–ZIMÁNYI 1989. 200. p.

egymással a két város adatai, 20–24 dénár átlagos árral. A kilencvenes években mindkét városban áremelkedés volt tapasztalható. Sopronban 28–32 dénár között mozgott egy pint ára. Pozsonyban jelentősebb volt a drágulás, amint azt korábban is említettem, 36–42 dénárba került egy pint bor.³⁶

Az utolsó időszak meredeken emelkedő borpénzei mögött a szőlőbirtoklásban bekövetkezett újabb változás is érzékelhető. 1585-től tartósan legalább 24 dűlőben birtokolt szőlőskertet a város. A kilencvenes évek elején bekövetkezett kisebb ingadozás után újabb növekedésnek vagyunk tanúi, az utolsó három évben már 28 és 31 között volt a városi szőlők száma.

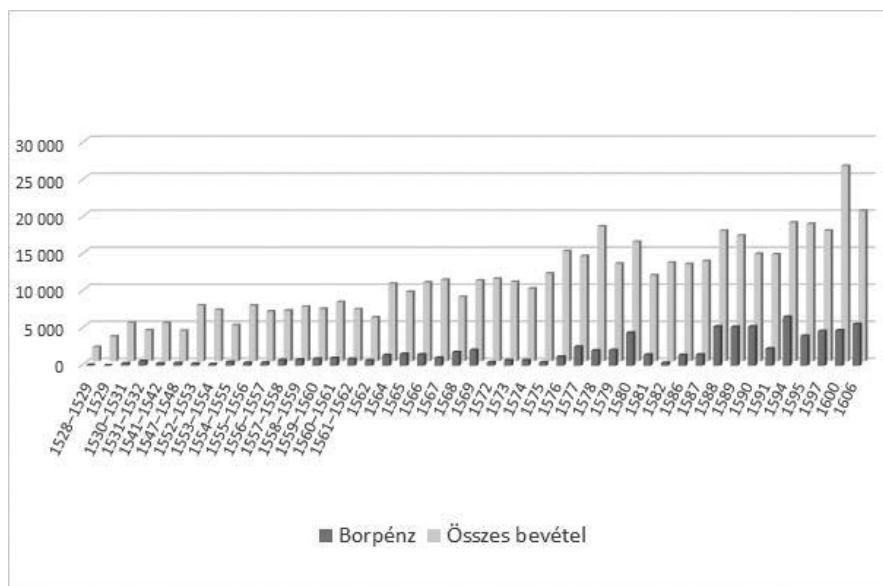
Borpénz a városháztartás relációjában

A boreladásból származó bevételeket érdemes abból a szempontból is vizsgálni, hogy milyen szerepük volt Pozsony teljes költségvetésében. A városok szempontjából a korszak egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy milyen fedezetet tudnak biztosítani az egyre növekvő pénzügyi terhek ellentételezésére.³⁷ Összességében megállapítható, hogy Pozsony a vizsgált korszakban sikeresen kompenzálni tudta azokat az éveket, amikor tendenciaszerűen hiány keletkezett. A vizsgált korszakban Pozsony költségvetése még kismértékű többletet is produkált. A 8–10 éves időszakokra vetített átlagértékek ugyanakkor azt mutatják, hogy bár alig érzékelhető módon, de a 17. század elejére csökkenni kezdett a város deficit-kompenzáló képessége. Mindennek fényében minden bevételi tételnek nagy jelentősége volt, hiszen hozzájárult a költségvetési egyensúly megtartásához, vagy a deficit kompenzálásához.

A borbevételeknek a teljes bevételi struktúrában képviselt szerepéről az alábbi ábra tájékoztat.

36 H. Németh Istvánnak tartozom köszönettel, amiért felhívta figyelmem a regionális összevetésre.

37 A 16. század végén általánosságban megnöttek a városok adó- és egyéb hadi terhei. A *census* (földbér) és a kamara haszna (*lucrum camerae*) adófajták mellett a legnagyobb súllyal a hadiadó (*taxa*) terhelte a városok pénzügyi mérlegét. H. NÉMETH 2008. 773. p.; H. NÉMETH 2012. 169. p.

3. ábra. A borbevételek az összes kiadás viszonylatában

A borpenz a teljes korszak bevételeinek átlagosan 17%-át tette ki. Egy város költségvetésében ez már önmagában jelentős tételnek mondható. Mindezen túl látható, hogy bár ingadozásokkal, de egyértelműen nőtt a borpenznek a városháztartáson belüli súlya, azaz a város egyre nagyobb mértékben támaszkodhatott a bor értékesítéséből befolyó haszonra. Az elemzéshez előjáróban hozzá kell tennünk, hogy nem minden évből rendelkezünk a teljes városháztartási adatokkal.

Az 1550-es évek közepéig a boreladás az összes bevételnek mindössze 6%-át tette ki. Ez a tendencia 1557-től változik pregnánsan. A borpenzek nominális (ld. 1–2. ábrák) emelkedésével együtt jelentősen megnőtt a szerepük a teljes költségvetésben. A hatvanas évek végéig 14%-ra emelkedett a részesedésük. Amint azt korábban láthattuk, a hetvenes évek derekán jelentős visszaesés következett be a városi boreladásban. Ez a tendencia az itt vizsgált arányokban is érzékelhető. A korszakban az 1572–1575 közötti években a legalacsonyabb (5%) a borpenz részesedése. Az ezt követő években viszont újra a korábban jellemző szerepet vívta ki magának, az 1587-ig terjedő időszakban az összes bevétel 13,5%-a boreladásból származott. Végül az 1588 utáni években drasztikus jelentősenövekedés érzékelhető: 1588 és 1606 között a városi bevételeknek átlagosan 29%-át tette ki a borértékesítésből befolyó haszon. A leginkább kiemelkedő években (1588 – 30%, 1589 – 31%, 1590 – 36%, 1594 – 35%)

a borból származó jövedelem megközelítette, vagy túl is lépte az összes városi bevétel egyharmadát (!). A századforduló körüli időszakban tehát a város pénzügyi egyenlege szempontjából az adók mellett már központi jelentőséggel bírt a *Weingeld*.

A szőlőhöz kapcsolható bevételtípusok között említhető még a Zöldszoba (*Gruenstubl*) és a Városháza pincéinek a bérbeadása. Ezek azonban a borpénzhez képest elenyésző összegeket tettek ki. Az ötvenes évek végéig évente átlagosan 18–20 fontdénár folyt be abból, hogy a szőlőbirtokos és/vagy borkereskedő polgároknak bérbe adták az említett pincehelyiségeket.

Kézenfekvő elemzési szempont lenne még az évente eladott bor mennyiségének a vizsgálata.³⁸ Ezzel többek között ki lehetne küszöbölni azt a lehetséges anomáliát, amely a pénz értékének a változásából adódhat. Sajnos azonban a forrás értelmezése nem tesz lehetővé egy ilyen, az egész korszakot átfogó adatsor összeállítását. A korabeli mértékegységeket még viszonylag jól tudjuk értelmezni (a fuderhez, dreilinghoz és akóhoz ld. a 17. jegyzetet). Problémát jelent viszont, hogy nagyon sokszor egyszerűen csak annyit adnak meg, hogy hány hordónyi bort vásárolt, majd értékesített a város. Ezeknél a hordóknál pedig nem minden esetben közlik, hogy hány akósak voltak. További számítási problémát jelentenek a borajándékok. A korábban már említett tisztelgő ajándékoknál még gyakrabban fordul elő, hogy csak a hordó mennyiségét adták meg, annak méretét viszont nem. Így a legtöbb évben nem állapítható meg pontosan a beszerzett és az eladott bormennyiség.

Fogyasztástörténeti adalékok. A bor minőségi mutatói

Érdemes kitérni a borpénz fogyasztástörténeti információira is. Ezekből a Pozsonyban értékesített borok minőségi jellemzőire is következtethetünk. Az esetek nagy többségében fehérbort mérhettek, mivel a vörösbort külön megjelölik. A kisszámú esetből azt lehet kimutatni, hogy a vörösbor pintonkénti ára vagy alacsonyabb volt, mint a fehéré, vagy egyazon árban mérték. Olyan esetről nem tudunk, mikor a vörös drágább lett volna, mint a fehér.

A bor minőségéről legtöbbször csak úgy értesülünk, hogy megjelölik, hogy nem azévi, hanem ún. *viridig wein*, azaz egy éves bor került eladásra. A nyolcvanas évektől egyre gyakrabban fordul elő, hogy a kamarás nem csak az azévi, vagy előző évi bort adta el, hanem a korábbi évekből származó borból befolyt

38 Kenyeres Istvánnak tartozom köszönettel, hogy a VIII. Várostörténeti Konferencián felhívta erre az elemzési lehetőségre a figyelmem.

Weingeld is feltűnt a forrásban. Így az 1589-es elszámolásban szerepelnek például 1586-os, sőt 1584-es bor eladásából származó bevételek is. Előfordult, hogy az előző évben kimért bor hasznát – valamilyen ismeretlen könyvelés-technikai okból – utólag jegyezték be. Az itt említett bejegyzések egy része azonban nagy valószínűséggel arra vonatkozik, hogy az eladott bor valóban a korábbi évekből származott. Erre utalnak az 1589-es évből olyan bejegyzések, mint például: „*Rot, des 85 Jars gewachs*”.³⁹ Ugyanebben az évben azt is említik, hogy még 1588 utolsó napjaiban olyan bort adtak el, ami 1584-ből származott („*im verschinen 88 Jar, den decembris werdt, No 132* [számozott hordókat használtak] *des 84 Jars gewachs geleitgeb*”).⁴⁰

Kiemelten jelentős szőlő- és bortörténeti adalék, hogy ebben az időszakban 4–5 éves borokat is el tudtak adni. Még fontosabb, hogy ezeket a borokat több éven át el tudták tartani. Ezek szerint valamilyen módon úgy tudták ekkor már tárolni ezeket az idősnek számító borokat, hogy nem romlottak meg. Analógiaként említhető, hogy a szerémiről közismert volt, hogy a szállítást nagyon jól tűrte. Amennyiben pincében, teli hordókban tárolták, akkor évekig megőrizte a minőségét.⁴¹ A fenti adatok fényében a Pozsony és Sopron környéki borokról is feltételezhető, hogy ha az előállítás és a tárolás szakszerű volt, akkor néhány évig, akár 4–5 évig is fogyaszthatók voltak.

Mindezek mellett adatokat nyerhetünk többek között a hordók méretéről, tárolásuk módjáról. Így például a hetvenes évektől jött divatba, hogy számozták a hordókat. Ezzel az eljárással nyilván könnyebben lehetett azonosítani az egyes tárolóeszközöket, illetve a bennük lévő bort, ami pedig az elszámolást könnyítette meg.

Fogyasztástörténeti adalékok. A bor és a sör viszonya a forrásban

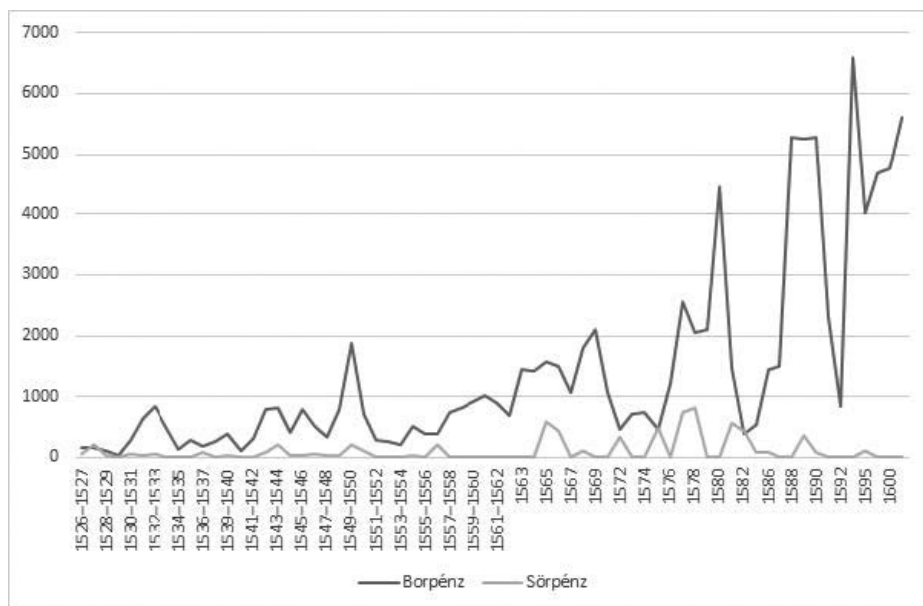
Fogyasztástörténeti szempontból további kérdésként merül fel, hogy milyen viszonyban állt egymással a bor- és a sörfogyasztás a kora újkori Pozsonyban. A számadáskönyvek azt mutatják, hogy a sör értékesítéséből befolyt összegek a boreladásból származó bevételekhez képest elenyészőek voltak. Számszerűsítve ez azt jelenti, hogy átlagosan 20–60 fontdénár között mozgott a sörreladásból befolyt összeg. A sörbevétel (*Pirgeld, Biergeld*) a legtöbb évben mindössze 5–20%-a volt a *Weingeld*nek. Gyakran (leginkább az 1590–1610 közötti időszakban) pedig egyáltalán nem könyveltek el sörbevételt. Ezeket az éveket

39 AMB MmB K 165 f. 64.

40 AMB MmB K 165 f. 64.

41 Petrovics Istvánnak tartozom hálás köszönettel az információért.

is figyelembe véve a sörpénznek a borpénzhez viszonyított aránya mindössze 7–8%-ra esik vissza. Amint azt az alábbi ábra is mutatja, a söreladás is növekvő tendenciát mutat a korszakban, azonban jóval nagyobb amplitúdókkal, mint a borértékesítés.

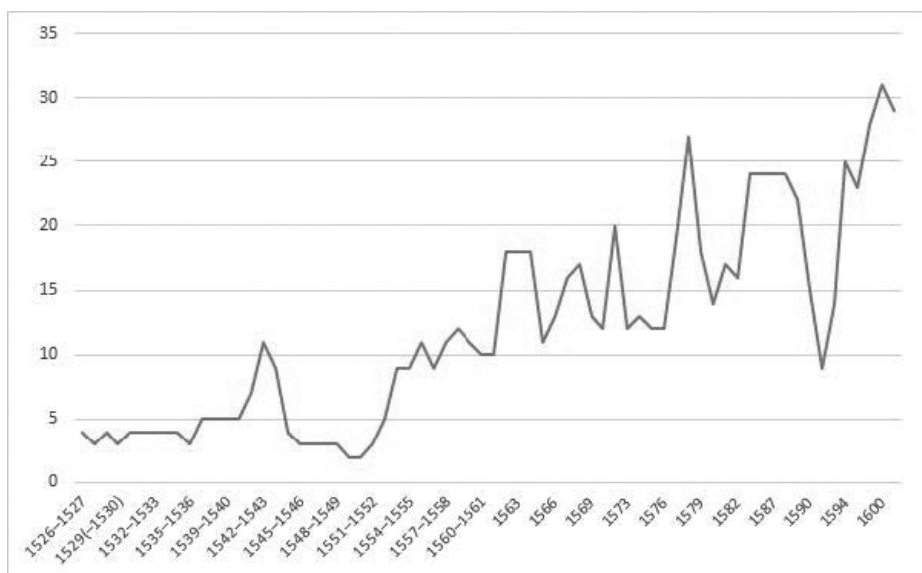
4. ábra. A bor- és a sörfogyasztás a borpénz és a sörpénz tükrében

Csak elvétve találunk olyan adatpárokat (például 1572), amelyekben a sörpénz megközelítette a *Weingeldet*. Mindössze három évben (1527–1528, 1575, 1582) fordult elő, hogy a sörhaszon – kevéssel – meghaladta a borértékesítésből származó bevételt. Elképzelhető, hogy ezekben az években, főként pedig 1575-ben és 1582-ben ez úgy értelmezhető, hogy az azévi gyenge szőlőtermést igyekeztek kompenzálni a nagyobb mennyiségű eladott árpaléval.⁴²

42 A VIII. Vároštörténeti Konferencián Gulyás László tért ki erre a lehetséges összefüggésre. A fent említett néhány év azonban nem igazolja, hogy a söreladás tendenciaszerűen kompenzálta volna az alacsony boreladási mutatókat.

A városi szőlők

A városi szőlők számát már többször érintettem a borpénz relációjában. A kiadások között minden évben megjelenik, hogy milyen összegeket fordítottak a városi tulajdonban lévő szőlőkre. A korszak elején még csak 3–4 dűlőben említenek városi szőlőt, ezzel szemben a század utolsó harmadában már évente 29–30 szőlőt, vagy szőlőrészt sorol fel a forrás.

5. ábra. A városi szőlők száma

A bemutatott adatsorok alapján nem igazolható Frantisek Kalesný azon megállapítása, hogy a városi tanács a harmincas évek elején jelentős szőlőbirtokokhoz jutott.⁴³ Látható, hogy az 1540-es évek elején rövid időre megnőtt a városi kézben lévő szőlők száma. Tendenciaszerű változás azonban inkább csak az ötvenes évek elejétől érzékelhető. Az ötvenes évek közepétől már folyamatosan tíz fölött van a városi szőlők száma. A következő pregnáns változás a hatvanas évek elején következett be, ekkor már 18 szőlőről tett említést a kamarás, majd a hetvenes évek végétől és tartósan a nyolcvanas évek közepétől általában már húsz felett volt a városi szőlők száma. Az utolsó három vizsgált évben pedig 28, 31, illetve 29 olyan szőlőskertet említenek, amely a város tulajdonában volt.

43 KALESNÝ 1993. 190–191. p.

A leggyakrabban említett dülőnevek: Rösler, Flantscher, Hohenai, Spitaler. A korszak jelentős részében több szőlővel rendelkezett még a város a Duna-part mentén elterülő dülőöbven (*Thonauleyten/Thonaw Leuten*), legalább hét ide tartozó dülőben említenek városi szőlőt. Fontos kérdés lenne, hogy milyen kiterjedésűek voltak ezek a szőlők. Sajnos erre nem találunk konkrét adatot. Erősen áttételes információkból tudunk csak következtetni. A kiadásoknál néha megadták, hogy egy-egy szőlő fenntartásához hány szőlőkarót vásárolt évente a város, illetve bizonyos évekből még ismerjük a kapások bérezését. Ezek az információk azonban inkább csak azt teszik lehetővé, hogy az egyes szőlők kiterjedését egymáshoz viszonyítva megbecsüljük. Mindez azonban témánk szempontjából másodlagos jelentőségű, remélhetőleg egy jövőbeni kutatás tárgya lesz majd.

A szőlők és a bormérés költségeihez hozzáadódnak még a mesterembereknek időnként fizetett összegek a szőlőkben, vagy a városi pincékben végzett munkálatokért. Ezek azonban annyira elszórtan jelennek meg, hogy nehéz lenne összegezni.

Fontos adalékként értékelhető, hogy az alkalmazott munkaerő díjazása mellett követhetjük a különböző munkafázisokat, valamint a szőlők eszköz-szükségletéről is betekintéssel szolgál a forrás. A teljesség igénye nélkül értesülünk a szőlőkben végzett metszésről (*schneiden*), első és második kapálásról (*ersten hauen, andern hauen*), karózásról (*steckhen, steck schlahen*), a fürtök leszedéséről (*klauben*) stb. A vincellérek és kapások mellett szüreti munkaerőként említik még a taposókat (*tretter*), puttonyosokat (*puttentrager*), pintéreket (*pinther*), préselőket (*presser*), sőt, a város szüretkor külön írnokokat is alkalmazott (*schreiber im lesen*). Érdekességgépp megemlíthetők, hogy a szüretelők nem csak bért kaptak, hanem reggeliben és egyéb étkezésben is részesültek.

Összefoglalva kijelenthető, hogy nem csak maguk a pozsonyi polgárok kötődtek ezer szállal a szőlőhöz és a borhoz, hanem ennek a termelési ágak a város költségvetésében is kiemelt szerepe volt. Bevételi oldalon a befolyt összegek – legkésőbb a nyolcvanas évektől – központi szerepet játszottak abban, hogy a Magyar Királyság 1535 utáni fővárosa meg tudta őrizni pénzügyi egyensúlyát, kiadási oldalon pedig a városi szőlők számos mesterembernek, napszámosnak jelentettek munkalehetőséget, végül pedig a kimért bornak ugyancsak központi szerepe volt a polgárok mindennapjaiban.

Levéltári források

Archív hlavného mesta Bratislavy (AMB)

MmB K

Magistrát mesta Bratislavy Kammerbücher

Hivatkozott irodalom

- BARACZKA 1965. BARACZKA István: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (1540–1560). *Levéltári Közlemények*, 36 (1965) 2. sz. 235–254. p.
- BEKE 1993. BEKE MARGIT: Oláh Miklós tevékenysége az esztergomi érseki székbén. (1553–1568). In: *Kezds és újrakezds. A Szent Adalbert székesegyház és Oláh Miklós jubileuma*. Szerk. BEKE MARGIT. Budapest, 1993. (Strigonium Antiquum 2.) 19–24. p.
- BOGDÁN 1991. BOGDÁN ISTVÁN: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV.)
- DÁNYI–ZIMÁNYI 1989. DÁNYI DEZSŐ – ZIMÁNYI VERA: *Soproni árak és bérrek a középkortól 1750-ig*. Budapest, 1989.
- ERDÉLYI 1998. ERDÉLYI GABRIELLA: Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei. Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv*. Szerk. TUSOR Péter. Budapest, 1998. 118–132. p.
- ERDÉLYI 2005. ERDÉLYI GABRIELLA: *I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez*. I. 1526–1532. Budapest, 2005. (Lymbus kötetek 1.)
- FAZEKAS 2021. FAZEKAS ISTVÁN: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Budapest, 2021.

- H. NÉMETH 2008. H. NÉMETH ISTVÁN: Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn: Die Steuerlasten der ungarischen königlichen Freistädte im 16. und 17. Jahrhundert. In: *La fiscalità nell'economia europea secc. XIII–XVIII – Fiscal Systems in the European Economy from the 13th to the 18th Century*. Szerk. CAVACIOCCHI, SIMONETTA. Firenze, 2008. 771–780. p.
- H. NÉMETH 2012. H. NÉMETH ISTVÁN: Városok a csőd szélén? A magyarországi szabad királyi városok eladósodásának hátteréhez. In: *A történettudomány szolgálatában: Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – MOLNÁR ANTAL. Budapest–Győr 2012. 167–185. p.
- KALESNÝ 1993. FRANTISEK KALESNÝ: Über den Weinbau und den Weinverkauf in Pressburg bis Ende des 15. Jahrhunderts. In: *Städte im Donaauraum*. Szerk. RICHARD MARSINA. Bratislava, 1993. 184–193. p.
- KENYERES 2019. KENYERES ISTVÁN: Számadáskönyvek mint a 16–17. századi gazdaságtörténet forrásai. In: *A levéltár rejtett kincsei. Források és értelmezések a gazdaságtörténet köréből*. Erdélyi Évszázadok. A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve IV. Szerk. RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ. Kolozsvár, 2019. 27–52. p.
- LACZLAVIK 2014. LACZLAVIK GYÖRGY: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)*. Pécs–Budapest, 2014.
- LUDIKOVÁ 2002. LUDIKOVÁ, ZUZANA: A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei (16–17. század). *Művészettörténeti Értesítő*, 51 (2002) 1–2. sz. 85–106. p.
- MIKÓ–PÁLFFY 2002. MIKÓ ÁRPÁD – PÁLFFY GÉZA: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei (16–17. század). *Művészettörténeti Értesítő*, 51 (2002) 1–2. sz. 107–172. p.

- ORTVAY 1900. ORTVAY TIVADAR: *Pozsony város története. 2. k. 3. r.* Pozsony, 1900.
- PÁLFFY 2010. PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, 2010.
- TÓZSA-RIGÓ 2006. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Az 1497-es pozsonyi borkimérési statútum. *Agrártörténeti Szemle*, 47 (2006) 1–4. sz. 201–222. p.
- TÓZSA-RIGÓ 2009. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Szőlőbirtoklás a 16. századi Pozsonyban. In: *Szőlőtermelés és borkereskedelem.* Szerk. OROSZ ISTVÁN – PAPP KLÁRA. Debrecen, 2009. (Speculum Historiae Debreceniense 2.) 33–54 p.
- TÓZSA-RIGÓ 2011. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Pozsony város költségvetése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzési lehetőségeiről. *Történelmi Szemle*, 53. (2011) 1. sz. 39–62. p.
- TÓZSA-RIGÓ 2012. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Udvar és (fő)város kapcsolata a pozsonyi számadáskönyvek és a kamarai források tükrében. In: *URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv 7.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest, 2012. 227–252. p.
- TÓZSA-RIGÓ 2014. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: A sör és a bor piaci pozíciói városi számadáskönyvek tükrében a 16–17. században. In: *„Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.” Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből.* Szerk. KATONA CSABA. Miskolc, 2014. 63–69. p.
- TÓZSA-RIGÓ 2020. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Pozsony érdekérvényesítési és kommunikációs stratégiája a városi ajándékok tükrében. In: *URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv 15.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest, 2020. 101–122. p.
- TÓZSA-RIGÓ 2021. TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Város és folyó. A pozsonyi rév és a Duna-híd gazdaság- és környezettörténeti vizsgálata. Jégjelenségek és áradások a Duna pozsonyi szakaszán. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 5.* 2021. 65–102. p.